

**BOJXONA TIZIMIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISHNING DOLZARBLIGI VA ISTIQBOLLARI**

Rafikova Muattar Ravshanovna

Bojxona instituti "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası boshlig'i,
pedagogika fanlari bo'yicha

falsafa fanlari doktori(PhD), dotsent, podpolkovnik

Sirojov Qodirbek Sanjar og'li

O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining

Bojxona instituti, Bojxona ishi yo'nalishi 1-kurs, 525-guruh kursanti

Annontatsiya. Maqolada bojxona tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi, ularning amaliy ahamiyati va istiqbollari yoritilgan. Sun'iy intellekt yordamida bojxona faoliyatini raqamlashtirish, xavf tahlilini takomillashtirish, kontrabanda holatlarini aniqlash hamda ma'lumotlarni avtomatik qayta ishlash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston bojxona tizimida ushbu texnologiyalarni joriy etishning huquqiy va texnik asoslari, jumladan PQ–122-son qaror doirasidagi islohotlar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, bojxona, raqamli texnologiya, xavf tahlili, avtomatlashtirish.

Abstract. The article analyzes the relevance, practical importance and prospects of using artificial intelligence technologies in the customs system. It discusses the possibilities of digitalizing customs activities, improving risk analysis, detecting smuggling, and automating data processing. The paper also examines the legal and technical foundations for implementing such technologies in the customs system of Uzbekistan, including the significance of Presidential Decree PQ–122.

Keywords: artificial intelligence, customs, digital technology, risk analysis, automation.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-iyundagi PQ-122-son qarori “Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risidagi Qaror sifatida davlat boshqaruvi tizimlarida SI texnologiyalarini keng joriy etishning ustuvor yo’nalishlarini belgilab berdi.[7]. Mazkur qaror asosida “Sun’iy intellekt rivojlantirish milliy markazi” tashkil etilib, davlat organlari, jumladan bojxona tizimida, sun’iy intellekt asosidagi tahlil, prognozlash va xavf baholash tizimlarini ishlab chiqish ko’zda tutilgan. Qaror “Raqamli O’zbekiston - 2030” strategiyasi bilan bevosita uyg’unlikda bo’lib, bojxona faoliyatining raqamli transformatsiyasini jadallashtirish uchun muhim huquqiy poydevor yaratdi. Shuningdek, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-6079- son qarori doirasida ishlab chiqilgan “ Smart Customs” loyihasi PQ-122 bilan birgalikda sun’iy intellekt asosida bojxona jarayonlarini optimallashtirishni nazarda tutadi. [5, 2-b]

Sun’iy intellekt — bu inson tafakkuriga o‘xshash tarzda o‘rganish, tahlil qilish va qaror qabul qilish qobiliyatiga ega dasturiy tizimlar majmuasidir [2,1–3 b]. Xususan, bojxona tizim raqamli transformatsiya jarayoning yetakchi yo’nalishlaridan biridir. Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari bojxona faoliyatida ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish, xavf darajasini aniqlash va kontrabanda holatlarini oldindan prognoz qilishda katta imkoniyat yaratdi [1, 1-2 b].

Bojxona tizimida ushbu texnologiyalar ma’lumotlarni avtomatik tahlil qilish, tovarlarni identifikatsiya qilish, shubhali operatsiyalarni aniqlash va xavfli yuklarni tezkor ajratishda samarali qo‘llanilmoqda. Masalan, Xitoy va Singapur bojxona tizimlarida sun’iy intellekt asosidagi skanerlash tizimlari kontrabanda aniqlash samaradorligini 40 foizgacha oshirgan [3,12–15 b].

Bojxona tizimida sun’iy intellektni joriy etish va bojxona tizimida sun’iy intellektidan foydalanish quyudagi asosiy yo’nalishlarda amalga oshirildi [4, 33-36 b]. Xususan:

- Bojxona deklaratsiyalarini avtomatik qayta ishlash — bu deklaratsiya ma’lumotlarini inson aralashuvisiz tahlil qilish va rasmiylashtirish jarayonidir.

O'zbekistonda bu tizim raqamlashtirish siyosati doirasida joriy etilib, elektron deklaratsiya, "Bir deraza" tizimi va sun'iy intellekt asosidagi xavf tahlili orqali amalga oshirilmoqda. Natijada bojxona rasmiylashtiruvini tezlashdi, inson omili kamaydi va shaffoflik oshdi. Biroq texnik infratuzilma, malakali kadrlar va kiberxavfsizlik masalalari hali dolzarb. Umuman olganda, bu tizim O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilishda va bojxona boshqaruvini samarali qilishda muhim qadam hisoblanadi;

- Xavf tahlili tizimlarini takomillashtirish. Bu jarayon bojxona deklaratsiyalarini avtomatik tekshirishda sun'iy intellekt va ilg'or algoritmlardan foydalanishni nazarda tutadi. Tizim potentsial xavfli tovarlarni oldindan aniqlaydi, riskli tranzaksiyalarni belgilaydi va inspeksiya zaruratini aniqlashga yordam beradi. Bu nafaqat tezlikni oshiradi, balki inson xatosi va sub'ektiv baholashni kamaytiradi;

- Kontrabanda holatlarini aniqlash. Elektron monitoring, katta ma'lumotlar tahlili va avtomatik kuzatuv tizimlari yordamida yashirin yoki noqonuniy tovarlar aniqlandi. Bu yo'nalish bojxona xavfsizligini mustahkamlash va noqonuniy faoliyatni kamaytirishga xizmat qiladi;

- Raqamli ma'lumotlar bazasini shakllantirish va tahlil qilish. Barcha deklaratsiya va bojxona jarayonlarini yagona elektron bazada saqlash, statistik va analitik tahlillarni osonlashtirish;

- Bojxona xodimlarining qaror qabul qilishini qo'llab-quvvatlash. Avtomatik tizimlar xodimlarga tavsiyalar berib, tez va aniq qaror qabul qilishga yordam berish. Bu jarayonlar natijasida bojxona organlari faoliyatida aniqlik, tezkorlik va shaffoflik ta'minlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sun'iy intellekt texnologiyalarini bojxona tizimida keng joriy etish iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash, kontrabanda faoliyatini kamaytirish va xalqaro savdoni soddalashtirishda muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-iyundagi PQ-122-son qarori "Sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari

tog'risidagi Qarori ҳамда 2020-yil 5-oktyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyalarining o'zaro uyg'unligi bojxona tizimini global raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirishga imkon beradi. Shu bilan birga, bojxona faoliyatining asosiy yo'nalishlari sun'iy intellekt asosidagi tahliliy tizimlarga tayandi, buning natijasida mamlakat bojxona tizimi samarador, shaffof va raqobatbardosh holatga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi, 2020-yil. (Lex.uz, 1-3- betlar)
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.(Bob,1–3)
3. World Customs Organization. AI in Customs Operations. WCO Report, 2023. (12–15-betlar)
4. Chen, L., & Zhao, Y. Smart Border Management with AI. IEEE Transactions, 2022.(33–36-betlar)
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–6079-son qarori, 2020-yil 5-oktabr.(2-band,3-qism)
6. Karimov,F . Sun'iy intellektni davlat boshqaruvida joriy etish muammolari. " Iqtisodiyot va boshqaruv" jurnali, №2, 2024.(17-19-betlar)
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-122-son qarori "Sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida", 2022-yil 28- iyun. (1-va 4- bandlar,<https://president.uz/uz/lists/view/4312>).